



JACQUELINE HARPMAN
Ik die nooit een man
heb gekend

Met een nawoord van Margot Dijkgraaf

Diep onder de grond leven negenendertig vrouwen gevangen in een kooi. Ze worden in de gaten gehouden door ongevaarlijke bewakers en kunnen zich niet herinneren hoe ze daar terecht zijn gekomen, ze hebben geen besef van tijd en herinneren zich slechts vaag hoe hun leven ooit is geweest.

Terwijl het continu brandende licht de dag in de nacht doet overgaan en er ontelbare jaren verstrijken, zit een jong meisje – de veertigste gevangene – alleen en verstoten in de hoek. Al snel zal blijken dat zij de sleutel is tot de ontsnapping van de anderen en hun kans op overleving in de vreemde wereld die boven de grond op hen wacht.

Ik die nooit een man heb gekend is een beklemmende, hartverscheurende post-apocalyptische roman over vrouwelijke vriendschap en intimiteit, en over de moeite die mensen doen om hun menselijkheid te behouden in het aangezicht van verwoesting.

'Alle eenzaamheid en vergetelheid van een verlaten wereld weerhouden ons er niet van de verteller te volgen zo ver als ze kan gaan... Elke openbaring waar haar stappen toe leiden is een klein wonder.' – *The New York Times*

Jacqueline Harpman (1929-2012) werd geboren in Etterbeek, België, en vluchtte tijdens de Tweede Wereldoorlog met haar familie naar Casablanca. Ze debuteerde in 1959 met de roman *Brève Arcadie*, werkte als psychoanalytica en schreef meerdere romans, waaronder *Orlanda* en *Het strand van Oostende*. *Ik die nooit een man heb gekend* werd in het Nederlands vertaald door Peggy van der Leeuw.



www.uitgeverijorlando.nl



JACQUELINE HARPMAN

Ik die nooit een man heb gekend

Vertaald door Peggy van der Leeuw

Met een nawoord van Margot Dijkgraaf



uitgeverij
ORLANDO

De uitgever ontving voor deze uitgave in het kader van Schwob.nl een subsidie van het Nederlands Letterenfonds.

Nederlands
letterenfonds
dutch foundation
for literature

© 1995 Editions Stock

Oorspronkelijke titel *Moi qui n'ais pas connu les hommes*

Oorspronkelijke uitgever Editions Stock, Parijs, 1995

© 2024 Nederlandse vertaling Uitgeverij Orlando bv,
Amsterdam en Peggy van der Leeuw

De oorspronkelijke Nederlandse vertaling van Peggy van
der Leeuw verscheen in 1998 bij Uitgeverij Thôth.

In 2024 herzag Rokus Hofstede deze vertaling voor
Uitgeverij Orlando.

© Nawoord Margot Dijkgraaf

Omslagontwerp Mariska Cock

Omslagbeeld Helene Schjerfbeck, *Self-Portrait*, 1915

Zetwerk Pre Press Media Groep

ISBN 9789083377001

NUR 302

www.uitgeverijorlando.nl



Sinds ik bijna niet meer buiten kom, breng ik veel tijd door in een van de fauteuils met het herlezen van de boeken. Pas onlangs ben ik me gaan interesseren voor de voorwoorden. De schrijvers hebben het daarin graag over zichzelf, ze leggen uit waarom ze het betreffende werk geschreven hebben. Wat me verbaast: lag het in die wereld dan niet voor de hand, eerder dan in de wereld waarin ik heb geleefd, dat je de kennis die je zoal hebt vergaard overdraagt? Ze hebben blijkbaar vaak behoefte om duidelijk te maken dat hun onderneming niets met onbescheidenheid te maken heeft, dat ze werden gevraagd het werk te schrijven en dat ze lang hebben gearzeld voordat ze ja zeiden. Heel vreemd! Je zou bijna denken dat de mensen voor wie ze schreven niet leergierig waren en dat ze zich moesten verontschuldigen voor het feit dat ze hun kennis wilden doorgeven. Of ze leggen uit waarom het zo goed is dat er een nieuwe vertaling van Shakespeare verschijnt, de voorgaande vertalingen, hoe verdienstelijk ook, waren immers in een bepaald opzicht onvolmaakt. Maar waarom zou je vertalen, het moet toch niet zo moeilijk zijn om de verschillende talen te leren en alle werken van je keuze te lezen zonder tussenpersoon? Dat soort dingen vind ik verbijsterend, maar ik heb er natuurlijk geen verstand van; waarschijnlijk zelfs nog minder dan ik denk. Ze spreken met veel erkentelijkheid over de mensen die hen hebben gevormd, die hen hebben ingewijd

in een bepaalde tak van wetenschap, maar aangezien ik totaal niet weet waar het over gaat, lees ik zoiets meestal met de nodige onverschilligheid. Gisteren echter vulden mijn ogen zich plotseling met tranen, ik moest aan Théa denken en werd overspoeld door een vreselijke golf van verdriet. Ik zag haar weer voor me, zittend op de rand van een matras, haar knieën naar   n kant, geduldig naaiend met die slechte draad van gevlochten haren, die de hele tijd brak, terwijl ze af en toe ophield en me verbaasd aankeek, ze had het meteen in de gaten als ik iets niet wist en dan vertelde zij wat zij wist, waarbij ze zich altijd verontschuldigde dat het maar zo weinig was, en ik voelde een enorme verscheurdeheid, ik begon te huilen. Ik had nog nooit gehuild. De pijn die ik in mijn ziel voelde, was even gruwelijk als de pijn van de kanker in mijn buik, en terwijl ik nooit meer een mond opendoe omdat er niemand is die me kan horen, begon ik haar toch te roepen, ik riep maar steeds ‘Théa! Théa!’ Ik kon niet verdragen dat ze er niet was, dat ze zich door de dood had laten overmeesteren, zich had laten wegrukken uit mijn onhandige armen, ik verweet mezelf dat ik haar niet had tegengehouden, dat ik begreep dat ze niet meer kon, dat ik haar in de steek had gelaten omdat ik zo stug was, wat ik mijn hele leven ben geweest, wat ik zal zijn als ik doodga, dat ik niet in staat was geweest haar liefdevol tegen me aan te drukken, dat mijn hart bevroren was, verlamd, en dat ik niet had gevoeld dat ik wanhopig was.

Ik ben nog nooit zo in de war geweest, ik zou zelfs hebben gezworen dat mij zoiets nooit zou overkomen. Ik heb de vrouwen zien trillen, huilen, schreeuwen, maar hun drama raakte me nooit, ik was slechts de stille getuige van gevoelens waar ik niets van begreep, zelfs wanneer ik deed wat ze me vroegen om hen te verlossen. Hoewel we allemaal gevangen zaten in dezelfde tragedie, die zo ingrijpend

en allesomvattend was dat alles wat daar niet direct mee te maken had volledig langs me heen ging, was ik toch gaan denken dat ik anders was. En nu moest ik, wakker geschud door mijn tranen, blijkbaar gaan beseffen, te laat, veel te laat, dat ook ik had liefgehad, verdriet kon hebben, kortom, dat ik een mens was.

Ik had het gevoel dat die pijn nooit zou overgaan, dat ik er voorgoed door beheerst zou worden, nooit meer in staat zou zijn me op iets anders te richten, en ik probeerde er maar in te berusten. Misschien bedoelen ze dat wel met verteerd worden door wroeging. Ik zou niet meer kunnen opstaan, niet meer kunnen nadenken, zelfs geen eten meer kunnen maken, ik zou mezelf gaandeweg volledig verwaarlozen. En ik stelde me net met een bijna naargeestig genoegen voor hoe ik me helemaal zou overgeven aan de wanhoop, toen de fysieke pijn weer toesloeg, zo meedogenloos en acuut dat mijn aandacht van de psychische pijn werd afgeleid. En terwijl ik nooit ergens om moet lachen, hoe kan het ook anders, zag ik nu ineens het komische van die plotselinge omslag in en begon, terwijl ik kromlag van de pijn, te lachen.

Toen de pijn minder werd, vroeg ik me af of ik ooit wel eens eerder gelachen had. De vrouwen lachten vaak en ik geloof dat ik soms wel met ze meelachte, maar zeker weten doe ik dat niet. Ook drong het tot me door dat ik eigenlijk nooit aan het verleden dacht, ik leefde in een eeuwigdurend heden en was bezig mijn eigen geschiedenis te vergeten. Eerst haalde ik daar mijn schouders over op, zo'n groot verlies is dat niet, dacht ik, ik heb toch niets meegemaakt, maar na een tijdje begon die gedachte me toch dwars te zitten. Als ik dan een mens was, was mijn verhaal al met al net zo belangrijk als dat van Koning Lear of van Prins Hamlet, dat door die William Shakespeare zo uitgebreid

was verteld. En ik besloot, bijna zonder dat ik het zelf besefte: ik ga hetzelfde doen als hij. Ik heb in de loop der tijd vlot leren lezen en nu is schrijven wel veel lastiger, maar moeilijkheden ben ik nooit uit de weg gegaan. Ik heb papier, potloden, waarschijnlijk niet zoveel tijd, maar nu ik er niet meer op uit trek, is er niets meer wat me tegenhoudt; ik besloot meteen te beginnen. Ik ging naar de koelcel en haalde het vlees dat ik van plan was te gaan eten tevoorschijn om het te laten ontdooien; als ik dan honger zou krijgen, zou mijn eten snel klaar zijn. Daarna ging ik aan de grote tafel zitten en begon te schrijven.

Op het moment dat ik deze regels opschrijf, is mijn verhaal af. Alles om mij heen is op orde en ik heb de laatste taak die ik mezelf had gesteld volbracht. Het heeft me maar een maand gekost, misschien wel de gelukkigste maand van mijn leven. Eigenlijk onbegrijpelijk: tenslotte gingen mijn herinneringen alleen maar over dat merkwaardige bestaan van mij, waarin me niet bepaald veel geluk is toebedeeld. Zit er soms in de activiteit van het zich herinneren een bevrediging die gevoed wordt door zichzelf en is de herinnering als zodanig minder belangrijk dan de activiteit van het zich herinneren? Al weer een vraag die onbeantwoord zal blijven; het lijkt wel of ik uit niets anders besta.

Al in mijn allervroegste herinneringen zit ik in de kelder. Is dat wel wat ze herinneringen noemen? Die paar keer dat de vrouwen bereid waren iets over hun vroegere leven te vertellen, ging het over gebeurtenissen, over ontmoetingen met mensen, over mannen; het enige wat ik tot mijn herinneringen kan rekenen, is het gevoel dat ik me steeds op dezelfde plek bevind, met dezelfde personen, die allemaal hetzelfde doen, namelijk eten, zich ontlasten en slapen. Heel lang gingen de dagen op precies dezelfde manier

voorbij, maar toen begon ik te denken en werd alles anders. Daarvóór was er niets, alleen die herhaling van steeds dezelfde handelingen, ik had het gevoel dat de tijd stil bleef staan, al besefte ik ergens wel dat ik opgroeide en dat hij verstreek. Mijn geheugen begint bij mijn woede.

Ik weet natuurlijk niet hoe oud ik was. De anderen waren allang volwassen toen ik waarschijnlijk pas aan mijn puberteit begon. Die bleef beperkt tot de eerste tekenen ervan: er verscheen wat haar onder mijn oksels en op mijn schaamhevel, mijn borsten begonnen wat te zwellen, en toen stond alles stil. Ik werd nooit ongesteld. De vrouwen zeiden dat ik maar geluk had, ik zou nooit de rompslomp hebben van bloed en van de maatregelen die je moest nemen om te zorgen dat de matrassen niet vies werden, ik zou niet elke maand tot vervelens toe die dot oude lappen hoeven uitwassen die zij steeds zo goed mogelijk tussen hun dijen moesten zien te houden, dat wil zeggen door hun spieren aan te spannen want ze hadden niets om de lappen aan vast te maken, en ik zou geen last hebben van buikpijn, zoals de meeste jonge meisjes dat hadden. Maar ik geloofde ze niet, ze hadden bijna allemaal maandelijks bloedingen en hoe kan het een voordeel zijn iets niet te hebben wat anderen wel hebben? Ik had het gevoel dat ze me maar wat wijsmaakten.

In die tijd dacht ik helemaal niet over de dingen na, het kwam niet bij me op om me af te vragen wat de functie van ongesteld zijn was. Het kan zijn dat ik van nature niet erg nieuwsgierig was, maar de manier waarop mijn vragen werden ontvangen was ook niet bepaald bemoedigend. Meestal slaakten de vrouwen een diepe zucht, wendden hun blik af en zeiden voor de zoveelste keer: 'Wat schiet je ermee op als je dat weet?' zodat het leek of mijn vragen hen stoorden of verdrietig maakten. Ik had geen idee waarom en drong

maar niet verder aan. Veel later pas heeft Théa me uitgelegd wat ongesteld zijn was. Ze vertelde ook dat geen van de vrouwen veel opleiding had gehad – ze waren fabrieksarbeidster, secretaresse of verkoopster, woorden die voor mij nooit echt inhoud hebben gekregen – en dat ze niet veel beter op de hoogte waren dan ik. Maar toen ik het eenmaal wist, had ik toch het gevoel dat ze me met opzet geen antwoord hadden willen geven. En ik voelde me beledigd. Théa zei dat ik ergens wel gelijk had en probeerde me uit te leggen wat hun beweegredenen waren: verderop kom ik daar misschien nog op terug, als ik eraan denk, maar toen – op het moment waar ik het nu over heb – was ik razend, ik had het gevoel dat ik werd gekleineerd, alsof ze dachten dat ik de antwoorden op de vragen die ik stelde – toch al niet veel – niet zou kunnen begrijpen, en ik besloot me niet meer met de vrouwen bezig te houden.

Ik was voortdurend in een slecht humeur zonder dat ik me daarvan bewust was, want ik kende de woorden die gemoedstoestanden aanduiden niet. De vrouwen waren steeds druk in de weer met de paar bezigheden die het dagelijks leven met zich meebracht en vroegen geen moment of ik ook mee wilde helpen. Ik zat op mijn hurken en keek naar wat er te kijken viel. Als ik eraan terugdenk, niet veel. Ze zaten wat met elkaar te kletsen, of maakten, tweemaal per dag, het eten klaar. Mijn aandacht richtte zich hoe langer hoe meer op de bewakers die voortdurend rondjes om de kooi liepen. Ze liepen altijd met zijn drieën, op een paar passen afstand van elkaar, en hielden ons in de gaten. Meestal deden we alsof we hun aanwezigheid negeerden maar ik werd nieuwsgierig. Ik ontdekte dat een van hen anders was dan de anderen: groter, magerder en, dat begreep ik later pas, jonger. Dat intrigeerde me. Als de vrouwen in een goed humeur waren, hadden ze het vaak over

mannen en over de liefde, dan zaten ze wat te giechelen en lachten me uit als ik vroeg wat er zo grappig was. Ik ging nog eens na wat ik wist: op de mond zoenen, omhelzen, lonken, voetjevrijen, daar begreep ik trouwens niets van, en dan kwam de zevende hemel (daar bleef ik maar niet te lang bij stilstaan, ik had nog nooit een hemel gezien, de eerste niet en de rest ook niet) en ook geklaag over hardhandigheid, het doet pijn, ze houden geen rekening met vrouwen, ze maken ze zwanger en gaan er vervolgens vandoor met de mededeling: 'Hoe kan ik weten of het van mij is?' Soms zeiden ze dat ze er niet veel aan misten, maar soms ook begonnen ze te huilen. Zelf was ik voorbestemd om maagd te blijven. Op een dag raapte ik al mijn moed bij elkaar, zette me over mijn woede heen en vroeg alles wat ik wilde weten aan Dorothee, de minst stugge van de twee bejaarde vrouwen.

'Arm kind!'

En na een paar keer diep zuchten kwam ze natuurlijk weer met het gebruikelijke antwoord: 'Wat schiet je ermee op als je dat weet, dat kan jou toch niet overkomen?'

'Gewoon, dat ik het weet,' riep ik woedend uit en zo ontdekte ik ook zelf de reden van mijn vasthoudendheid.

Ze begreep niet waarom iemand iets wil weten waar hij toch niets aan heeft en ik kreeg met geen mogelijkheid iets uit haar los. Als ik dan zo nodig als maagd moest sterven, wilde ik op z'n minst geestelijk bevredigd zijn. Waarom bleven ze allemaal zo hardnekkig zwijgen? Ik probeerde mezelf te troosten met de gedachte dat hun geheim een publiek geheim was, meer niet, tenslotte koesterden ze allemaal hetzelfde. Wilden ze het mij misschien niet vertellen om het zijn glans terug te geven, waren ze er met hun zwijgen op uit mij in onwetendheid te laten zodat ik hen als de bewaarders van een wonderbaarlijke schat bleef be-

schouwen, of hielden ze me enkel in onwetendheid om te kunnen verbergen dat ze zelf met lege handen stonden? Soms zeiden ze dat het uit schaamte was, maar ik zag best dat ze, als ze onder elkaar waren, geen enkel gevoel van schaamte hadden, ze zaten te smoezen en te stikken van het lachen, zonder enige gêne. Ik zou nooit de liefde bedrijven en zij nooit meer. Misschien waren we dan toch gelijkwaardig en probeerden ze alleen hun eigen pijn te verzachten door mij de dingen te onthouden die ze me onthouden konden.

's Avonds voor het inslapen fantaseerde ik vaak over die ene bewaker, die jonge. Ik gebruikte de paar dingen die ik kon bedenken: in een ander leven zou hij naast me zijn komen zitten, me ten dans hebben gevraagd, me zijn naam hebben genoemd, ik zou zelf een naam hebben gehad, die ik hem zou hebben verteld, we zouden wat hebben gepraat en als we elkaar leuk gevonden hadden, zouden we wat hebben gewandeld, hand in hand. Maar misschien had ik hem wel helemaal niet leuk gevonden; hij was de enige van onze zes bewakers die niet oud en afgepeigerd was en ik was waarschijnlijk gauw tevreden omdat ik nooit andere jongemannen had ontmoet. Ik probeerde me onze gesprekken voor te stellen, in een leven dat ik nooit heb gekend: zal het morgen ook nog mooi weer zijn? Heb je de jonge katjes van de buurvrouw gezien? Ze zeggen dat je tante een reis gaat maken. Maar ik had nooit jonge katjes gezien en ik had geen idee wat mooi weer was, zodat mijn mijmeringen algauw werden afgekapt. Ik stelde me voor hoe we elkaar kusten, ik haalde me zo nauwkeurig mogelijk de mond van de bewaker voor de geest, een vrij grote mond, met welgevormde lippen, niet van die volle – ik hield niet van die gezwollen monden die ik bij sommige vrouwen zag. Ik zag voor me hoe zijn lippen de mijne naderden,